

BORSODI SZEMLE

TUDOMÁNYOS ISMERETTERJESZTŐ FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL:

BARTA IMRE: A modellváltás történelmi útján

PISKÓTI ISTVÁN: Regionális gazdaságpolitika

KOVÁCS SÁNDOR: A hatalom fogalma

STIPTA ISTVÁN: Borsod vármegye 1848 tavaszán

LUKÁCS JÁNOSNÉ: Borsod-Abaúj-Zemplén megye
iparának és mezőgazdaságának helyzete 1970–1987 között

XXXIV. évfolyam

1989., 1. szám

Ára: 16 forint

Stipta István:

Borsod vármegye 1848 tavaszán

Borsod vármegye nemesi közgyűlése 1848. február 10-én az előző év eseményeiről összeállított jelentést tárgyalta. Szepessy László első alispán a szokásos ügyforgalmi adatok ismertetése, a törvénykezési helyzet és a beligazgatás állapotának áttekintése után drámai hangon szólt Borsod szociális helyzetéről. A megye szegényeinek száma óriásira nőtt, helyzetük tarthatatlanná vált. Miskolcot és környékét házaló koldusok szállták meg, a piacokon tolvajok garázdálkodtak. A közigazgatásra szükséges pénz töredéke gyűlt csupán össze, hiszen a lakosság nagy része képtelen volt adójának beadására. Kellő fizetség híján a tisztviselők, hivatalnokok rendteremtő kedve is alábbhagyott. A megye birtokosai jól tudták: a kérdést átfogóan, országosan kellene rendezni. A „népjólét emelését és az ínség csökkentését” a borsodi közgyűlés is a pozsonyi törvényhozástól várta. De, mert felelősnek érezte magát ínséget szenvedő lakosságáért, maga is intézkedett: évszázados reflexszel bizottmányt alakított a helyi teendők felmérésére. A miskolci nincsteleneket kategóriákba osztotta. Különbséget tett „dologtehető és dologtehetetlen”, továbbá bentlakó és vidéki szegények között. A városi illetőségű és önhibájukon kívül sýnlódókat csekély összegű (táncvigalomból befolyt) támogatásban részesítette.

A házaló koldulás eltörléséről szóló február 14-i vitában is felmerült: a kérdést a büntetés, a rendészet területéről inkább társadalmi térre kellene vinni. Szalay József, a megye táblabírája, egykori helytartótanácsai hivatalnok vállalkozott is egy segélyezéssel foglalkozó női egyesület alapítására, amely a rászorulók számbavételét és támogatását végezné. Amíg az ügyben Szalay támogatására kirendelt bizottság nem tett jelentést a közgyűlésnek, az öt megyebeli szolgabíró köteles volt érvenyt szerezni annak a régi megyei határozatnak, amely szerint minden helység a maga szegényeit tartani köteles.

Ezen a napon került a megye vezető testülete elé a miskolci helyvét és római katolikus egyház helyi testületeinek panasza is. Ebben az egyházatyák sérelmezték, hogy a szegényebb gyermekek alig járnak iskolába. Pedig minden fizetés alól fel vannak mentve, szüleiket is többször felhívták, sőt meg is büntették. A testület határozott: a szolgabírák hassanak oda, hogy minden 7. életévét betöltött gyermek járjon iskolába. Alakult egy bizottság is, amelynek fel-

adata a gyermekek iskoláztatása érdekében szükséges helyi teendők áttekintése volt. Vezetőjévé Palóczy Lászlót nevezték ki.

A Szatmár Király József főispáni helytartó elnöklete alatt tartott háromnapos közgyűlés úgy döntött, hogy a következő hónapban a kisebb gyűlés is foglalkozik a megye és lakosai anyagi helyzetével. Meghallgatja a kiküldött testületek jelentéseit, a szolgabírák beszámolóit. Ha kell, javaslatot tesz a főbb kérdések országos rendezésére. A megye nemesei ezekről az intézkedésekről 1848. május 8-i, tehát a soron következő közgyűlésen szerezhetnek tudomást. Az 1848. Bőjtmás hó 20-án összeült kisebb gyűlésnek azonban rendkívüli ügyekkel kellett foglalkoznia. [1]

FORRADALMI ESEMÉNYEK HÍRE

Az országgyűlési követektől „sebes postán” érkezett két levél egyike tudatta Borsod vármegye közönségével: a birodalom központjában népmozgalom tört ki. A „nagy sokaság” a császártól alkotmányt követelt, aki „megígért mindent”. A bécsi események az „országgyűlésünk légkörére roppant hatást gyakoroltak”. A főrendi ház tagjai „kik tegnap még engedni nem akartak”, egyhangúlag elfogadták a március 3-i feliratot, amely a közteljesítést, örökváltságot, katonai élelmezést, királyi városok rendezését, évenkénti országgyűlést, sajtószabadságot, felelős kormányt követelt. A feliratot küldöttség vitte Bécsbe, melynek tagja volt a jelentő két borsodi követ, Bük Zsigmond és Szemere Bertalan is.

A megye képviselői „mint nem érdektelen tárgyat”, tudatták azt is, hogy Pozsony vármegye rendjei ezen események hatására elhatározták: a közterheket ezután minden különbség nélkül viselik. Köveiteket is feloldják az utasítás alól; a „haza sorsát képviselőik hazafiúi belátására bízták”.

A másik, március 17-én keltezett értesítés már a bécsi út eredményéről számolt be. A választmány kérésére a király — Szemere Bertalan leírása szerint — csak röviden válaszolt, de később felhatalmazta István nádort a független felelős minisztérium megalakítására, és megígérte az alkotandó törvények megerősítését is.

A megyei kisebb gyűlés résztvevői a „valódi szabadságot és nemzeti függetlenséget” jelentő eseményeket „leírhatatlan lelkesedéssel” fogadták. A fejedelmi ígérettel megerősített követelések — szerintük — éppen azokat az elveket tesztetik meg, amelyekért a megye évek óta küzdött.

Egyetértően vették tudomásul a helytartótanács cenzúrárt eltörölő leiratát, az „eszmék terjedését gátló és a gondolat szabad folyását akadályozó megelőző könyvvizsgálatnak a megszüntetését”. Az utólagos felelősségre vonásra vonatkozó ideiglenes szabályokat — egyetértve azok tartalmával — a szolgabírákhoz tették át.

Miskolc városának polgárai — követve a főváros példáját — nemzeti őrsereget kívántak felállítani. A régen várt átalakulást „vér és rendbontás nélkül” óhajtották keresztülvinni, és tartottak a „félreértett osztályérdekek kitorzított kérdéseitől is”. Mivel az országból a nemzeti katonák „távol vannak, ezért ily módon kell és csak így lehet biztosítani a rendet és a belbátorságot”. A nemzetőrök a miskolciak szerint is csak olyan személyekből verbuválódnának, „kiknek az értelmességük és vagyonosságuk miatt a szabadság és rend védelme érdekükben áll.” A megalakulandó gárda a nemesi fegyvertárra is igényt tartott. [2]

A kisebb gyűlés március 23-ra rendkívüli megyei közgyűlést hívott össze. A kitűzött napra „roppant számmal egybegyűlt, minden rendű és sorsú” megyei lakos örömmel üdvözölte Szepessy László első alispánt az elnöki székből. Szatmár Király József főispáni helytartó megértette az idők szavát: hivatala alól

formálisan ugyan csak május 1-jén mentették fel, jól tudta: az ő ideje lejárt. Megyéje egyébként már 1848. február 11-i közgyűlésén tiltakozott a nemzet alkotmányos gyakorlatát sértő főispáni helytartói rendszer ellen. Igaz, személye nem volt gyűlöletes a helyi közvélemény előtt. Megyebeli birtokos, egykori országgyűlési követ volt, akit nem fűtött különösebb hivatali becsvágy. Csakhát egy olyan időszakban nyerte kinevezését, amikor a központi hatalom le akarta törni a megyei ellenállást. Fizetése is kirívóan magas (5000 Ft) volt, amikor a terhek zömét viselő megyei első alispán mindössze 800 Ft-ot kapott. Jelentős hatalommal rendelkezett: felelősségre vonhatta a megye összes tisztviselőjét, közöttük az önkormányzat vezető emberét, az első alispánt is. Nem a helytartó-tanáccsal, hanem a Bécsben székelő kancelláriával tartotta a közvetlen kapcsolatot. A hatalomváltás csendesen történt. Szatmáry Király József neve ezután nem tűnt fel a megye hivatalos irataiban.

A közgyűlés — mint majdnem minden esetben korábban is — megerősítette a kisebb gyűlés döntéseit. Elfogadta a követek jelentéseit, üdvözölte a miskolci őrsereg felállításának gondolatát. Lemondott a megyei közgyűlést megillető követutasítási jogról. [3]

NEMESI VÁRMEGYE A POLGÁRI ÁTALAKULÁSÉRT

Az áprilisi törvények végrehajtásában az ország vármegyéinek meghatározó szerepe volt. A központi hatalom, a felelős kormány szervezete lassan alakult, területi, helyi szintű apparátusa 1848-ban nem is épült ki. Az új minisztérium egyes vezérférfiainak ismert megyeellenessége dacára teljes egészében a régi összetételű vármegyékre várt a reformok végrehajtásának előkészítése.

Borsod vármegye 1848. március 27-én tartott kisebb gyűlésében Batthyány Lajos öt nappal korábban kiadott körrendeletét tárgyalták, amelyben a miniszterelnök eddig példa nélküli módon, a törvények szentesítése előtt, előre tudatta azok tartalmát. Megkérte a megyéket, hogy ismertessék a közteherviselésről, a papi tized eltörléséről és az úrbérij viszonyok megszüntetéséről szóló szabályokat. Kérte, hogy az „adózó osztály előtt népszerűséggel bíró, s az új kormányforma iránt kellő rokonszenvvel viseltető” lakosokból állítsanak össze egy küldöttséget, melynek tagjai felvilágosítják a népet a főbb reformok helyes értelméről. A kormány félt attól, hogy a nép a törvényes szolgáltatásokat megtagadja, és tartott a földesurak, vagy képviselőik erőszakos fellépésétől is. Ezért hangsúlyozta a miniszterelnöki rendelet: a fennálló rendszer törvény által eltörölve nincs, de a változásokkal jó előre számolni kell. A reformok békés átvittele a megyék tudatos, felvilágosító munkáját feltételezi. [4]

Az alkotmányjogilag megkérdőjelezhető miniszterelnöki döntés végrehajtására a megye kisebb gyűlése nem tartotta magát kompetensnek. Április 4-re összehívta a közgyűlést, amely elhatározta: „a népet fel kell hívni a törvény kihirdetéséig úrbérij kötelezettségük teljesítésére, megtagadások esetére a földesurakat oda utasítani, hogy „erőszakot semmiképp ne használjanak”. Az intézkedések végrehajtására a régi járási tisztviselői gárda kapott megbízást. A közgyűlés jónak tartotta figyelmeztetni a felelősöket: éberren figyeljék a községbeli nép gondolkodását, szellemét. Az instrukció a földesurak túlkapásaira való felhívást nem tartalmazta.

A hatalmi átrendeződés szempontjából még egy jelentős határozat született április 4-én. Az 1848. március 22-i miniszterelnöki rendeletre, nyilvánvaló kétséggel határozta el a megye közgyűlése egy állandó választmány létesítését, amely figyelemmel kísér minden, a rend megbontására irányuló mozgalmat.

A testület, amely később a „rend és közcsend felett őrködő bizottmány” nevet kapta, a megye köztisztviselőiben álló táblabíráiból (Palóczy László, Ferenczy Imre, Apostol Pál, Sütő János, Vadnai Lajos, Soltész Nagy János, Kis Károly, Paulikovics Pál, Máry Pál, Szűcs János, Tomka László, Balogh János), Rác János és Okolicsányi Emánuel főjegyzőkből és Bakó János tiszti főügyészből állt. A bizonytalan hatáskörű szerv az új vármegyei rendszer kiépítéséig, 1848. május 8-ig működött. Kéthetenkénti ülésein a megye pénzügyi helyzetével, a katonaság állapotával foglalkozott. Intézkedésre nem hívott fel egyetlen tisztviselőt, vagy testületet sem. Szerepe a konszolidáltabb borsodi viszonyok miatt alig értékelhető, a vezérvármegye hasonló testületével össze sem vehető.

Április 4-én tartotta utolsó ülését a megyei közgyűlés. Ettől az időtől kezdve a kisebb gyűlés irányította a megyét. A vármegyék szervezetét szabályozó 1848: XVI.-os törvény végleges szövege elkészült, már csak királyi jóváhagyásra várt. A közgyűlés jövőendő átalakulásáig a megyei tisztviselőket és a táblabírák egy részét átfogó szűkebb körű testület lett a vármegyei önkormányzat letéteményese. A kisebb gyűlést az alispán hívta össze, ő irányította tevékenységét is. Szerepe provizórikus volt: 1848. május 8-án ez a szerv is megszűnt. [5]

A kisebb gyűlés hátralévő hat ülésén elsősorban az egyre sűrűbben érkező miniszterelnöki, majd miniszteri rendeletek végrehajtásának módjáról döntöttek.

Az április 8-i gyűlés utoljára tárgyalta a megyék követeinek jelentését. Tudomásul vette Szemere Bertalan értesítését, amely szerint őt a nádor az országos „csend és rend” fenntartásával bízta meg. Addig kell ellátnia ezt a tiszteket, amíg miniszteri kinevezésének megerősítése a királyi udvartól nem érkezik meg. Április 25-én kapta meg a testület az országgyűlésen elfogadott és szentesített törvények hiteles példányaikat.

A törvényeket kísérő belügyminiszteri leirat, Szemere első kötelező rendelete szerint a kihirdetésnek a szentesítést követő 20 napon belül kell megtörténnie. A megye nem tudta egykori követének parancsát teljesíteni. A késve érkezett törvények miatt az új megyei testületet, a községek képviselőivel kibővített bizottmányt már nem tudták a kívánt határidőre megalakítani. Ezért döntöttek el, hogy „inkább a közgyűlés halasztassék továbbra, mintsem a községek az abbani képviselőség lehetőségétől elzárattassanak”. Így a kisebb gyűlés május 8-ra helyezte át a közgyűlés időpontját. Elrendelte: a járási szolgabírák gondoskodjanak a községek lakosságának összeírásáról, hogy a testület állást tudjon foglalni a választandó képviselők létszámáról.

Egy héttel a megyei átszervezésre hivatott testületi ülés előtt hivatalos tudomást szereztek a kinevezett főispán személyéről is. A május 1-jén tartott közgyűlésen olvasták fel Szemere Bertalan értesítését, amely szerint a megye új főispánja báró Vay Lajos lett. A liberális szellemű felsőzsolcai birtokost a megye közvéleménye „kitörő örömmel fogadta”. Az 1839—40-es országgyűlésen ellenzéki követ volt, később kormányzatellenes felsőházi megnyilatkozásai hívták fel rá a figyelmet. Őszinte híve maradt 1848 ügyének: a haza védelmére kelvén nemzetőrnek állt, és harcolt a Zenta környéki csatákban.

Nem lehetett várni a megye végső megszervezéséig a nemzeti őrsereg felállításával sem. A miniszterelnök a megyék alispánjainak április 21-én kiadott rendeletében megparancsolta: az összeírást haladéktalanul kezdjék meg. A kisebb gyűlés járasonként 1—1 táblabírárt jelölt ki, akik az illetékes szolgabírákkal együtt látják el az összeíróbiztos feladatokat. A miniszterelnök külön kérte a törvényhatóságokat: csak ott folytassák az összeírást, ahol „ellenszegülés nem nyilvánul”. A nép felfegyverzésével is óvatosan kell bánni: csak akkor szabad fegyvert adni, ha ebből veszély nem támadhat. A kisebb gyűlés 1848. május 5-re elfogadta a megye választókerületi felosztását és a választási ügye-

kért felelős bizottmány személyi összetételét. [6] Megszűnése előtt ez volt utolsó teendője.

ÚJ VÁRMEGYE IDEIGLESEN

ben is tartalmazza az „ideiglenes” szót. A megyei rendszer alakítását célzó szabályozás többirányú kompromisszum eredményeként született. A reformkori municipalisták — élükön Kossuthal — az egykori vármegyét alapos átalakítás után meg kívánták tartani. Ebben az intézményben látták a nemzeti önvédelem legfontosabb eszközét, az „alkotmány védbástyáját”. A jó szándékú megyebarát-politikusok is világosan látták: kedvelt intézményük gyökeres reformra szorul. A társadalmi reformokat őszintén és radikálisan kívánó Kossuth maga is tisztában volt vele, hogy a célzott változtatásokat régi modorú helyi igazgatással nem lehet keresztülvinni. Ő harcolt legradikálisabban a megyék „népképviseleti alapra helyezéséért”, a megyei választójog kiszélesítéséért. A nemeseken túl befolyást kívánt adni a többi megyei lakosnak, beleszólást, szavazati jogot a községi lakóknak is.

A centralisták másként képzeltek el a nemzeti jogok garanciáit. Felfogásuk szerint a népképviseleti országgyűlés ellenőrzése alatt álló, erős központi kormány a haladás feltétele, a megfelelő államszervezeti modell. Ebben a felfogásban a helyi szervek — benne a vármegyék — végrehajtó szerepet kaphatnak, hiszen a főhatalom az országgyűlésben, a végrehajtó hatalom a kormányban összpontosulna. Az előző álláspont hívei az angliai, míg Eötvös Józsefék a francia fejlődést tartották követendőnek. Szemere Bertalan is a centralisták mellé állt. Az 1848: XVI. tc. létrehozatalánál e két tábor vívta nagy szellemi csatáját. A rendkívül éles vitában egyéb motívumok is felmerültek. Széchenyi István korábban egyik irányzat mellett sem kötelezte el magát, az országgyűlési tárgyalások során mégis hirtelen a régi vármegyének kelt védelmére. A követek nagy része ragaszkodott a hagyományos keretekhez, kisebb részük egyetlen elemét sem tartotta átmenthetőnek.

Végtelenül sokszínű álláspontok végeredménye csak kompromisszum lehetett. A bizonytalan szövegezésű törvény majdnem minden fontosabb rendelkezése többértelmű volt, egyes tételei ellenkeztek az áprilisi törvények egyéb megállapításaival. Végrehajtása komoly gondot okozott.

A megyetörvény legfontosabb rendelkezése a vezető testület összetételének szabályozása volt. Eszerint a „lehető legrövidebb időn belül” egy utolsó közgyűlést kellett összehívni, amelyben szavazati joggal rendelkeznek mindazok, akik eddig is élhettek ezzel a jogosultsággal. Tehát a nemesek és a honorációrok egy része. A népképviseleti elv maradványaként „ezen közgyűlésen szavazattal bírnak ... azok is, kiket a megyei lakosok községenként ezen közgyűlésre képviselőkkül utasítanak”. A túl általános megfogalmazás lehetőséget adott az önálló, egyedi megoldásokra, de sok bizonytalanságot is okozott. Mindenek előtt azért, mert nem utalt a községi képviselők választási módjára, nem adott iránymutatást a delegátusok számára nézve sem. Az „utasítás” szót Borsod egyes részein is úgy értelmezték, hogy a községek számon kérhető programot, előírásokat adhatnak a közgyűlésre küldött képviselőiknek.

Hasonló bizonytalanság alakult ki az ily módon összeült közgyűlés feladatait illetően is. Itt kellett kihirdetni a törvényeket és itt választottak egy „nagyobb számú állandó bizottmányt”, amelynek legfontosabb szerepe a közigazgatás folyamatosságának biztosítása és az áprilisi törvények „sikeresítése” volt. A bizottmány megalakításakor a megyék nagyságát, lakosságának számát kellett

mérlegelni, továbbá tekintettel kellett lenni a „megyei honpolgárok minden osztályára”. A megengedő jellegű szabályozás is közrehatott abban, hogy az ily módon alakult testületek többségének összetétele alig különbözött az egykori közgyűlésétől.

A megalakított bizottmány a főispán elnöklete alatt állt. Az átmeneti időszakban is megmaradt tehát a központi hatalom többszázados intézménye, bár hatáskörét — most először — erősen korlátozták. Az 1848-as szabályozás e kormány emberét az elnöklési jogon túl csak a hivatalnokok behelyettesítésére hatalmazta fel. A borsodi gyakorlatban is bizonytalanságot okozott, hogy az 1848: XVII. tc. szerint ugyanakkor a főispán az állandó bizottmánnyal „egyetértőleg” határoz az ideiglenes alkalmazásról. Nem beszélve arról, hogy az 1848: XI. tc. pedig minisztériumi engedélyhez kötötte a megyei tisztviselői és hivatali állások betöltését.

A bizottmány egyébként ideiglenesen gyakorolta a régi közgyűlés hatáskörét; minden olyan kérdésben dönthetett, amely „törvény és alkotmány” szerint a megyéket megillette. A bizottmány a „megye közönségének nevében” járt el, határozott a tisztviselők felett és „egyenes érintkezésben” állt a minisztériumokkal.

BORSOD VÁRMEGYE REFORMJA

Az 1848. május 8-i „főispáni székfoglaló közgyűlés” létszámára nézve megbízható adatunk nincs. A jegyző-

könyv mindössze annyit rögzít, hogy a „megye minden részéből a képviselőlet útján is roppant számmal” [7] jelentek meg résztvevők. A gyűlést ezért a megyeház udvarán kellett megtartani. A főispáni beiktatás minden korábbi szokástól eltérően egyszerűen a kinevező okirat felolvasásából és az eskü letételéből állt. Szemere Bertalan a kinevezést közlő leirattal egyidőben megkérte a megyéket: az ünnepélyes beiktatásoktól tekintsenek el. A főispánokat az új kormányzat nem túlhatalmú hivatalnoknak, hanem olyan tisztviselőknak tekintette, akiknek „joguk sok, de kötelességük még több”. Nem csupán a rend fenntartói, de a szabadság védelmezői is egyben. Az esküszöveg is a változott korszakhoz igazodott. A korábbi, csupán a királyhoz való hűséget hangsúlyozó és a jogokat előtérbe helyező magatartás helyett elsősorban az ország alkotmányának, törvényeinek betartását, kötelességeinek lelkiismeretes, pontos teljesítését várták el az új főispántól.

A közgyűlés, amelyet Okolicsányi Manó főjegyző a 200 000 borsodi népgyűlésének nevezett, elkészöntött követeitől és megható szavakkal búcsúzott a miniszterré lett Szemere Bertalantól.

A testület fontos feladata volt a megyei bizottmány megválasztása. Szemere Bertalan 1848. április 19-én kiadott rendeletében a választások előkészítését a főispánok kötelességévé tette. Borsod vármegyében ez a kíváncsi sem teljesült. Vay Lajos Miskolcra jövele előtt két nappal a kisebb gyűlés már elfogadta a közgyűlés elé terjesztendő névsort. A főispánnak a bizottmány összeállítására nem lehetett befolyása; helyette ezt a megye régi tisztviselői készítették el.

Az 546 bizottmányi tagból 116-an a miskolci járás községeit képviselték. Az egri járáshoz tartozó 27 község 60 tagot delegált, míg a szentpéteri járás 121 képviselőt küldött. A szendrei járás 100, Miskolc városa 149 taggal képviseltette magát. A megyének nyolc olyan községe volt, ahonnan egyetlen bizottmányi tagot sem választottak. A községi képviselők 60%-a bíró, főbíró, jegyző, vagy hadnagy volt. A községi képviselők 20%-a lelkész. Mindössze öt olyan személy volt, aki nem volt birtokos, tehát „közlakosként” szerepelt.

A megye képviseleti rendszere tehát átalakult. Nem radikálisan, hiszen a bizottmányi tagok többsége nemes és honorácior maradt. A helyi alkotmányos élet előremutató eleme a községi képviselők szerepeltetése volt. Ha bízhatunk Fényes Elek adataiban, Borsod vármegyét — a közgyűlésben való részvételi jog révén — eddig 7085 nemes képviselte. Az 1848. május 8-án megválasztott 546 képviselő közül legalább 200-an voltak olyanok, akik korábban nem vehettek részt megyei döntésekben. [8]

Fontos közgyűlési feladat volt még a választási kerületek kialakítása és a népképviseleti választás előkészítése. Az áprilisi törvények nyomán megszűnt a megyék követküldési joga. A helyi hatóságokra ezután csak az országgyűlés által előírt számú képviselő megválasztásának segítése várt. Borsod megye a választási ügyben eljáró központi választmányt járásokként egyenlő számú küldöttből alakította meg. A testületen belül törekedtek az arányos területi képviselet kialakítására. A választmány tagjainak döntő többsége egy-egy községet képviselt.

A megye törvénykezési szervezete 1848-ban változatlan maradt. Az igazságszolgáltatás reformja ekkor még nem merült fel, csupán a korábbi úriszéki ügyek és az úrbéri eredetű perek kerültek át megyei hatáskörbe. Borsod vármegyében 1848. május 8-ig mindössze három ízben ült össze a megyei ítélkező hatóság. A függőben lévő ügyeket az átszervezés után, május, június és július hónapokban kellett elbírálni. A megye különböző úgyszakban ítélkező bíróságai 1848. május 29-től június 9-ig folyamatosan tanácskoztak.

A MEGYE LEGFONTOSABB TEENDŐJE

Az ország helyi szerveinek fontos szerep jutott a kitűzött társadalmi reformok végrehajtásában. A törvényi célkitűzések megvalósítása mellett, ezzel párhuzamosan kellett saját szerveiket is megújítani. Ennek a kettős feladatnak adta pontos ütemtervét az 1848. április 19-én kiadott belügyminiszteri rendelet. [9]

Eszerint végrehajtó hatalom (akkori) legfontosabb feladata „a hozott törvények tiszta értelmének elterjesztése” azért, hogy „se a nemesség ne békétlenkedjék képzelt hasznai és javai elvesztésén, se a volt jobbágyság határtalan vággyal a megnyert engedményeken túl ne terjeszkedjék”. Rendeletbe foglalta a közismert liberális elvet: „nemcsak könnyebb, hanem bölcsebb eljárás a népet felvilágosítani saját állása felől, mint büntetni, ha téveszméinek nyomán nyugtalanodik”. Jól tudta azonban, hogy a törvények közgyűlés előtti kihirdetése önmagában még nem biztosítja azok tartalmának széles körű megismerését. Ezért felsorolja azokat az eszközöket, amelyek révén a változások lényegét helyesen magyarázni lehet. A megyei szerveknek a törvények példányait olcsón kellene árulniuk, a fontosabb szabályokból népszerűsítő kivonatot célszerű készíteni, igénybe kell venni a nép előljáróit, „akik a változásokat felfogni képesek.” A papok magyarázataira ugyancsak szükség lehet és mozgósítani kell a néppel közvetlen érintkezésben lévő szolgabírókat is. Szemere jól ismerte a közigazgatás gyakorlatát; tudta, hogy a hivatalos fórumokon túl szükség lehet a „nép bizalmát bíró tagokból álló küldöttségekre” is.

A megyei bizottmány első ülésén alakított egy „törvényt hirdető, s értelmező küldöttséget”. Ebbe járásokként „tekintélyes férfiakat” delegáltak, akik kidolgozták az egyes törvények népszerűsítésének és magyarázatának módját. A terv szerint a községekben az illetékes szolgabíró és egy jegyző ismerteti a törvényeket. Ha szükségesnek látszik, a lelkészt is segítségül kell hívni; a rend fenntartásáról minden esetben előzőleg gondoskodni kell. A bizottság részletes iránymutatást adott az egyes törvények értelméről, jelentőségéről is. [10]

Az 1848: III. tc. esetében azt kellett hangsúlyozni, hogy a minisztérium „magyar és székhelye Budapesten van”. Ezentúl ez a szerv kezeli az ország összes jövedelmét, és erről minden esztendőben számot adni köteles az országgyűlés előtt.

A köztelherviselésről szóló 1848: VIII. tc. megyei nemesség általi elfogadtatása fontos politikai feladat volt. A belügyminiszter itt is az érintettek meggyőzését hangsúlyozta, egyben érveket is felsorolt. Először is bízni kell abban, hogy a nemesség önmagától, nemeslelkűségéből belátja: változás, az egyenlősítés igazságos, az egyenlőtlen teherviselés az örök igazsággal volt ellentétben. Hivatkozni lehet arra is, hogy ezzel az önkéntes tettel a nemesség „világhírű dicsőséget” vívott ki magának. Ha ezen „magasb tekintetek előadása” nem győzné meg a háborgó nemességet, hivatkozni kell arra a nyilvánvaló tényre, hogy a korábbi kiváltságok fenntartása a „10 millió nép ellenében” belső háború nélkül amúgy is lehetetlen lett volna. Szemere Bertalan azonban számot vetett a realitásokkal: első miniszteri rendeletében hatalmi eszközöket is kilátásba helyezett. Elrendelte, hogy a „nemesi községek őrszettel tartandók, s ha ott izgatók vétetnek észre, azok ellenében a törvény korlátai között, megelőző intézkedések alkalmaztassanak”. „Rendkívüli körülmények rendkívüli eszközöket kívánnak” — fűzte hozzá.

A megyei álláspont szerint az 1848: VIII. tc. felolvasása után meg kell magyarázni, hogy „a föld szabad tulajdonuk lett ugyan a jobbágyoknak, de az adót fizetni, s a törvény újabb rendeletéig az utat csinálni” változatlan kötelesség. Hasonlóan fennáll a papbér fizetési és a tisztviselői előfogad-kiállítási kötelezettség.

Az új megyei igazgatás további fontos — belügyminiszter szabta — feladata a jobbágyfelszabadításra vonatkozó törvények végrehajtásának segítése volt.

Ezeket a rendelkezéseket úgy kell magyarázni, hogy a volt jobbágyság hálát érezzen a lemondó osztály irányában. Sajnálatos lenne, ha a „nép az adott engedményeken túl menne követeléseivel” és nem volna egyértelmű, hogy a tartozások csak az úrbéri viszonyra nézve szűntek meg. A megye főispánja „felelet terhe mellett” köteles arról gondoskodni, hogy a nép az adó, közmunka terheit változatlanul teljesítse. Kevés figyelmet kapott eddig, ezért említem a rendelet egyik, az úrbériség eltörlésének hatását érintő kitételét. Figyelni kell azokra is, — írta Szemere — akik már magukat megváltották, és azért elégedetlenkednek, hogy mások „mintegy hanyagásuk jutalmául most mindent ingyen kapnak”. Ezeket meg kell nyugtatni és hivatkozni kell a jövő törvényhozáásra, mely „mint én reménylem” — ezt a körülményt is figyelembe veszi. A megyei iránymutatás szerint hangsúlyozni kell, hogy a szőlődézsma a majorsági föld használatáért járó szolgáltatás és „termesztményi haszon” változatlanul fennáll.

A nemzetőrségről szóló 1848: XXII. tc. szintén alapos magyarázatot igényelt. Meg kellett nyugtatni az érdekelteket, hogy ez a testület csak a belső rend fenntartására hivatott, az ország határain túl nem vethető be. Ezáltal — vélte Szemere — az általános katonaság és az e célra kivetett adó csökkenthető lesz.

Szemere Bertalan az 1848-as változás lényegét abban látta, hogy a „hűbéri rendszert a népképviselő, a kiváltságokat a jog, az osztályok közötti különbségeket az egyenlőség, az önkényt pedig a felelősség váltotta fel”. A törvényhozás eredményeit azonban az életbe át kell vinni, „békésen és a közrend felbontása nélkül” alkalmazni kell. Ennek érdekében a törvények „szigorú, pontos, részletes megtartását” kívánta a vármegyéktől, „szigorúbb, pontosb, részletesb megtörlését, mint eddigele történt hazánkban”. „Mert a törvény fölöttünk, és mi annak csak engedelmes, és köteles szolgálói vagyunk.”

és kisebb gyűlést gyakorolt, ezentúl sajátjának tekint. Minden hónap első het-főjén ülést tart, és addig nem oszlik fel, amíg valamennyi ügyet meg nem vitat. A megyei számvevőszéket, az ellenőrzés legfontosabb helyi szervét átszervezi. A bizottmány által választott tagok ezentúl illő díjazásban részesülnek.

A bírói teendők szaporodása miatt az ítélezésben résztvevők számának növelését és fizetésük emelését határozták el. A közrend fenntartása érdekében döntés született a járásonkénti három pandúr létszámának emelésére.

Határozat született a hanyag tisztviselők ellen is. A beosztásával visszaélő, alkalmatlan közhatalósági személy, vagy az a hivatalnok, akinek társaihoz való viszonya kifogásolható, szigorú elbánásban részesül. Azért, hogy a megyei közszolgálat zavartalan lehessen, az országgyűlési képviselő hivatalát visszaadni köteles. A tisztviselők felelőssége megnőtt a rend fenntartása terén is. A belügyminiszter rendelete szerint a megháborított közcsend helyreállításának teljes költsége a vétkesnek talált személy terhére róható. Ha a tett elkövetését az illető város, vagy helység „erélyes fellépése megakadályozhatta volna, de ezen fellépés bűnösen elmellőztetett”, a települések lakossága is kártérítéssel tartozik. A megye bizottmánya kiegészítette a rendeletet: „a felelősség első fokozatán a helybeli előjárók állván, a mulasztás súlya elsőként vállaikra hárul”.

A megye főtisztja gárdája hamarosan kicserélődött. Elsőként a megyei főjegyző, Rácz János mondott le. Helyére Okolicsányi Manó került. Június 14-én Szepesy László, első alispán is visszaadta megbízatását, követte őt régi munkatársa, Miklós Ferenc alispán is.

A megmaradt, az egyre kritikusabbá váló időszakban hivatalt vállaló tisztviselők becsülettel szolgálták megyéjüket. Többségük személyesen is részt vett a szabadságharcban.

A vármegye belső rendje kialakult, 1848—49-ben nem is változott számottevően. Az 1860—61-es rövid alkotmányos időszak alatt még egyszer összeült vezetők testülete, hogy a nemzet jogait, az áprilisi törvények visszaállítását követelje. Szervezetének radikális átalakítására 1871-ben került sor.

JEGYZETEK

1. Borsod megye közgyűlései 1848-ban. B.-A.-Z. Megyei Levéltár IV. 601/a/1. I. kötet (továbbiakban: Közgyűlések) 83—118. old.; Borsod vármegye közgyűlési és törvényszéki iratai. b. Közgyűlési iratok B.-A.-Z. Megyei Levéltár IV. B. 601/b/1. (továbbiakban: iratok) 200.; 225. sz.
2. Közgyűlések 553., 566., 569. old.: Iratok 1908., 1910.;
3. Közgyűlések 569—572. old.: Iratok 1912.; 1915.; Szeremlei Samu: Magyarország Krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről. Bp. 1867. I. köt. 15. old.
4. Közgyűlések 573—575. old.: Iratok 1916.
5. Közgyűlések 582. old.: Iratok 1962.
6. A kisebb gyűlések időpontjai: 1848. április 8., 12., 17., 25., május 1., május 5.
7. Közgyűlés 679—726. old.: Vármegyei szociográfiák. Szerk.: Csikvári Antal. V. Borsod vármegye Bp. 1939. 63. old.
8. Fényes Elek: Magyarország leírása. Pest, 1847. I. R. 50. old.; Ereky István: A magyar helyhatósági önkormányzat I. Vármegyék Bp. 1910. 10. old.; Közgyűlés 722—726. old.
9. Magyar Országos Levéltár. Országlati 1848-as iratok. 8. kútfő 58. tétel 10947/1848. szám.
10. Közgyűlés 738—740. old.